

Науковий збірник
навчально-методичних
матеріалів і наукових статей
ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Випуск 3
1998 р.

ЗМІСТ

I. Проблеми історії України

Бусленко В. Місце і роль еміграції в процесі становлення незалежної України	5
Крамар Ю. Наддніпрянська еміграція на Волинь та її роль у реалізації "волинської програми" Г.Юзефського	8
Лучаківська І. Ставлення радянського режиму до церкви і духовенства Західної України (вересень 1939-червень 1941 рр.)	11
Пішоварчук В. Податкова політика радянського режиму у західноукраїнському селі (вересень 1939 - червень 1941 рр.)	15
Пхиденко І. Підготовка кадрів для впровадження світоглядної політики в школах України (70-ті - перша половина 80-х років)	17
Савчук О. Акція "Вісла" на теренах Холмищини та Підляшшя	20
Ткачук В. Придушення тоталітарним режимом збройного опору населення в Західній Україні в 1944-1947 рр.	27
Шостак В. До питання про вивчення етнокультурного розвитку України в неолітичний та енеолітичний часи	31
Єфімов С. Українська військова освіта періоду Центральної ради (травень 1917 - квітень 1918 рр.)	34
Франчук Є. Українська книга у національній культурі України	38
Ярош Я. Роль С.Петлюри у розбудові армії Української Народної Республіки (квітень 1917 - початок 1918 рр.)	42
Яцишин М. Інститут ім. Гете й Асоціація українських германістів - центри культурної співпраці України і Німеччини	46

II. Дослідження з історії Волині

Бернадський Б. До питання про стан економіки Волинської губернії в роки першої світової війни	49
Гайдай Л. Створення агрономічної організації в Російській імперії у зв'язку з проведенням столипінської аграрної реформи	55
Горін С. Православні монастирі на Волині в XVI - першій половині XVII ст. (аспекти чисельності)	59
Давидюк Р. Кооперативно-господарська діяльність Волинського Українського об'єднання	64
Кутовий Р. Українсько-польський конфлікт на Волині (1941-1945) в документах німецької окупаційної влади	68
Кучерепа М., Оніщук В. Православ'я на Волині (1921-1939 рр.)	73
Кушпетюк О. Звіти Городоцького музею барона Ф.Штейнгеля - джерело вивчення історії одного з перших музеїв Волинської губернії	77
Оксенчук І., Соловйов О. Соціальна структура інтелігенції Волині перед першою світовою війною	80
Павасюк В. Організація Волинського шкільництва у 20-і роки: до проблеми міжслав'янського роз'язуміння	82
Панишко Г. Виробництво зернових у поміщицьких маєтках Волині 20-30-х рр. XX ст.	87
Пономаренко С. Фонди державного архіву Волинської області про діяльність культурно-освітніх організацій краю у 1921-1939 роках	89
Рудецький П. Економічні засади православної церкви у Луцьку XVI -першої третьини XVII ст.	92
Соловйов О. Володимирський повіт у роки I світової війни (1914-1918 рр.)	95
Шваб А. Вплив соціально-економічного розвитку на характер зайнятості населення Волині в міжвоєнний період	100

III. Актуальні проблеми всесвітньої історії

Алексеева О. Жіночі рухи у політичному житті, їх роль та особливості	108
Боярчук Л. Громадське життя українців Польщі в контексті відзначення 50-х роковин операції "Вісла"	113
Кривошина Б. Перша світова війна на сторінках російської періодики (огляд матеріалів журналів "Русская мысль" та "Вестник Европы" за 1914-1916 рр.)	115
Куляківська А. Польська проблематика у літературно-політичній спадщині декабриста Михайла Сергійовича Луніна	119
Смалько Л. Педагогічна освіта в США: реалії та перспективи	124
Санжаревський О. Програма "Партнерство заради миру" - важливий засіб формування східноєвропейської політики НАТО	126
Стрільчук Л. Примусова репатріація радянських громадян та створення таборів для переміщених осіб у перші повоєнні роки	129
Стрільчук Р. Наростання соціально-політичних та економічних протиріч у Польщі в другій половині 70-х років ХХ ст.	134
Шваб Л. Початок діяльності лівого соціалістичного руху в Польщі й проблеми взаємовідносин з ППР у процесі формування "Єдиного національного фронту" (1943 р.)	137
Яцишин Н. Сучасний стан українсько-британських освітніх зв'язків	142

IV. Історіографія

Кічий С. Аналіз окремих проблем теорії націоналізму	151
Кічий І. Роздуми про книгу професора Антона Семенюка "На тему українсько-польських відносин: критичні зауваження"	154

V. Теорія і методологія історичного процесу

Василенко О. Гносеологічні проблеми смислу мікроісторії	158
Василенко О., Лисецька Н. Проблема смислу історії в теоретичній спадщині Гердера	161
Засєкіна Л. Історія розвитку проблеми творчого мислення у психолого-педагогічній літературі	163
Маліновська І. Освітньо-виховна трансформація української ідеї: характер, спрямованість, евристика	165
Петрова І. Онтологічні корені духовності	168
Прокopcук В. Історико-методичні погляди Лесі Українки	172
Пхиденко В. До історії вітчизняної естетичної думки. Концептуальна модель "філософської естетики" Г.Шпета	173

Програма ПЗМ стала своєрідною школою не лише для держав ЦСЄ, але й для членів альянсу, які через тісну співпрацю з своїми новими союзниками у політичній і військовій сферах краще їх вивчили і пристосувались до нових реалій. Доктор Ханс-Йоахим Шпангер, співробітник Гессенського фонду миру та конфліктів, аналізуючи зміни в НАТО вважав, що "спільним для цих реформ є те, що вони стали реакцією на зовнішні імпульси... Це стосується і розширення союзу, яке без постійного тиску з боку країн ЦСЄ не змогло б просунутись так далеко..." [9, 28-35]. Держсекретар США М.Олбрайт заявляла, що "ПЗМ допомагає подоланню застарілої ворожнечі, сприяє інтеграції і створенню клімату безпеки, необхідного для економічного процвітання" [10]. І дійсно, ми вважаємо що програма ПЗМ була задумана для організації спільної безпеки, вона не надає нікому спеціальних привілеїв і не носить дискримінаційного характеру по відношенню до інших країн. Ця програма стала важливим засобом формування східноєвропейської політики НАТО і в той же час - ефективним інструментом цієї політики.

Література

1. Поточний архів МЗС за 1995 рік. Акт про участь в НАТО (Поправка Брауна-Сімона). - К., 1995.
2. Поточний архів МЗС за 1995 рік. Партнерство заради миру. Рамковий документ. - К., 1995.
3. Поточний архів МЗС за 1995 рік. NATO review supplement in russian, june 1994. - К., 1995.
4. Вот что подписали в Париже //Независимая газета. - 1995. - 15 декабря.
5. Международная безопасность и разоружение. Ежегодник СИПРИ. - М.: Наука, 1994. - С. 141.
6. Перепада В. Расширение ЕС на Восток требует тщательной подготовки //Зеркало недели. - 1997. - 22 февраля.
7. Россия и НАТО. Тезисы совета по внешней и оборонной политике //Независимая газета. - 1995. - 21 июля.
8. Стельмах С., Пивовар С. Всесвітня історія. - К., 1996. - С. 294.
9. Шпанглер Х.-Й. НАТО на пути к плюралистическому сообществу безопасности? //МЭМО. - 1997. - № 10. - С. 28-35.
10. Albright on NATO before senate foreign relations committee //Washington fill ERF 500. - october 24, 1997.
11. ARRC into action // NATO'S sixteen nations. - 1996. - № 2. - p. 40.
12. NATO review. - 1991. - № 3. - p. 24-25.
13. NATO review. - 1994. - № 1. - p. 29-30.

Л.Стрільчук

Примусова репатріація радянських громадян та створення таборів для переміщених осіб у перші повоєнні роки

Примусове повернення українських втікачів і переміщених осіб (ПО) із західних окупаційних зон Німеччини та Австрії до СРСР є недослідженою проблемою у вітчизняній історії. Це ж стосується і створення таборів для ПО, їх розвитку, діяльності та структури.

Вперше термін "примусова репатріація" з'явився у текстах договорів, що їх підписали США та Великобританія з СРСР 11 лютого 1945 р. у Ялті [4, 142]. Цілком зрозуміло, що це були таємні угоди, про існування яких західний світ, не кажучи вже про громадян СРСР, тривалий час не знали. Щоправда, є твердження, що один із журналістів з числа присутніх при підписанні угод "не дотримав умови таємності і негайно розпочав акцію проти насильного вивозу людей до СРСР" [7, 22]. Проте, в будь-якому випадку, із повним змістом договорів західний читацький загал отримав можливість ознайомитися значно пізніше. Що ж стосується вищезгаданих угод, то згідно з ними, зокрема, передбачалося, що всі радянські громадяни, звільнені силами англо-американських союзників, підлягали поверненню до СРСР, навіть якщо вони того не бажали [10, 163].

Щоправда, як пізніше виявилось, в стані переможців не існувало спільної точки зору щодо того, кого вважати "всіма радянськими громадянами". Радянська дипломатія наполягала на тому, що такими є всі, хто на час війни проживав на схід від так званої лінії Керзона, тобто колишні польські громадяни, які походили з приєднаних у 1939 р. до СРСР територій [4, 143].

З літа 1947 р. репатріація припинилася, а переважна більшість українців з числа тих, кому вдалося її уникнути (дослідники називають їх кількість приблизно в 250 тис. осіб) [11, XV-XXIV; 12, 25] переселилася до інших країн світу.

Проблема репатріації була болючим питанням для значної частини ПО. Не можна однозначно стверджувати, що українські переміщенці у всій своїй масі боялися репатріації. Частина з них поверталася охоче, інші - з примусу. Проте велика частина уникнула репатріації, котра проходила у три етапи [5, 16]: перша - березень - вересень

1945 р. під проводом головних військових командувань; друга - жовтень 1945 р. - червень 1947 р. за діяльності Допомогової і Реабілітаційної адміністрації Об'єднаних Націй (основний потік репатріантів у цій фазі завершується); третя - липень 1947 р. - грудень 1951 р. за існування Міжнародної організації для втікачів (у цей період із західних окупаційних зон спостерігалися лише поодинокі випадки репатріації).

Радянські власті зробили все для того, щоб повернути до СРСР максимально можливу кількість громадян. Початок цього процесу був покладений рішенням Ради народних комісарів від 4 жовтня 1944 р. "Про повернення на Батьківщину громадян СРСР". Згідно з цим рішенням були вжиті певні заходи по створенню як центральних структур, так і структур республіканського, обласного та районного рівнів [8, 173]. Пріоритет, із зрозумілих причин, надавався органам НКВС.

Крім того, згідно з директивними вказівками вищих органів влади України, для реєстрації, перевірки й оперативного обслуговування репатріантів при обласних та районних управліннях НКВС створювалися фільтраційно-перевірочні комісії. Завдання цих структур зводилося до виявлення репатріантів, що прибули в організованому і неорганізованому порядку, взяття їх на облік і проведення відповідної перевірки [8, 174].

Для роботи з репатріантами, наприклад, у кожному районі Чернівецької області за рішенням райвиконкомів були затверджені райуповноважені по прийому і влаштуванню таких осіб. Як правило, на посади райуповноважених призначали завідуючих відділами кадрів райвиконкомів області [15, арк. 63].

У справі повернення громадян з-за кордону органами державної влади великого значення надавалося посиленню агітаційно-пропагандистської роботи. Пріоритетне значення у цій справі відводилося написанню листів, у першу чергу в західні окупаційні зони, залучаючи до цієї справи тих, хто повернувся, а також рідних і знайомих. Інструктивні листи присилалися з Києва. У кожному листі повинно було міститися прохання родичів повернутися на Батьківщину. Всі листи, що відправлялися в табори ПО, ретельно перевірялися [8, 177]. Лише за перше півріччя 1949 р. в західні регіони Німеччини і Австрії відправлено 19 таких листів. Крім того, в капіталістичні країни відправлено ще 10 [15, арк. 48]. З агітаційною метою випускалися і відправлялися за кордон брошури з серії "На рідній Україні", в яких були вміщені матеріали про життя репатріантів, наприклад, на Буковині [4, арк. 19] знімалися також документальні кінофільми за такими ж сценаріями [16, арк. 13].

Протягом репатріації виявлялося, що багато ПО категорично відмовлялися від повернення на рідні землі з національних, релігійних чи політичних причин і що необхідно було шукати інші шляхи для вирішення цієї проблеми. Серед українських ПО переважала молодь, примусово вивезена на роботу в Німеччину, військовополонені, колишні громадяни СРСР, що не бажали повертатися на Батьківщину з різних міркувань [1, 19]. Проте існувала й інша група ПО - учасники антирадянських збройних формувань і працівники окупаційних органів влади. Сюди увійшли також вояки УПА, що з боями проривалися через північну Чехословаччину в західні окупаційні зони.

Після капітуляції Німеччини українські емігранти з метою самозбереження почали створювати так звані допомогові комітети. В червні 1945 р. їм вдалося здобути дозвіл в Головній квартирі Американської армії на організацію окремих українських таборів [6, 12]. Американці погодилися створити табори на національній основі, а французи та англійці - на основі державної приналежності. В жовтні 1945 р. вдалося також одержати дозвіл у Головній квартирі Американської армії на проведення З'їзду представництва української еміграції. Він відбувся 31 жовтня 1945 р. в Амафенбургу. На цьому з'їзді було створено Центральне представництво української еміграції (ЦПУЕ). У з'їзді взяли участь представники всіх трьох окупаційних зон Німеччини.

Чекаючи на вирішення власної долі, ПО й біженці жили в таборах, які створили самі чи які були створені для них окупаційними властями. Цей час можна умовно поділити на три періоди.

Перший період 1945-1946 рр. - час страху, очікувань і хаосу. Переповнені бараки, незадовільне харчування, невизначеність перед репатріацією.

Другий - 1946-1948 рр. - спроба організувати нормальне життя (наскільки це взагалі було можливо).

Третій - 1948-1951 рр. - час переселенської лихоманки і розпуск таборів ПО.

Загальна кількість таборів у західних окупаційних зонах Австрії становила 21. Чисельний склад їх здебільшого хитався в межах 200-300 чоловік, а в таборах Ландек, Зальцбург найбільша чисельність сягала 1-2 тис. чоловік [2, 111]. Значно більше таборів було розташовано в Німеччині: 161 табір в американській зоні та 86 у британській [13, 44-51].

На підставі статистичних даних ЦПУЕ за 1946 р. в Німеччині чисельність української еміграції на кінець березня становила:

I. Західна Німеччина:

американська зона	- 104 024 осіб,
британська зона	- 54 580 осіб,
французька зона	- 19 026 осіб,
разом:	- 177 630 осіб.

II. Австрія, у всіх трьох

зонах:	- 29 241 особа.
Усіх разом:	- 206 871 особа.

Український емігрант, дослідник проблеми еміграції українців В. Кубійович у статті "З демографічних проблем української еміграції" наводить такі дані: у вересні 1946 р. в Німеччині і Австрії у всіх трьох зонах жило близько 104 тис. українців. В тому числі в американській зоні - 59 400, в британській - 23 800, у французькій - 4 200, в Австрії - 16 500. В таборах для ПО знаходилося 82 тис. українців, а приватно - 22 тис. З віросповідного погляду 69 тис. (або 66,1%) припадало на українську католицьку церкву, 34 тис. (або 32,6%) - на православну, а 1 400 (1,3%) - на інші [3, 16].

Поступово кількість українських емігрантів в Європі зменшувалася. В цифровому відношенні її стан окреслювався так [5, 91]:

I. Західна Німеччина:

Американська зона	- 67 255 осіб,
Британська зона	- 27 745 осіб,
Французька зона	- 6130 осіб.

II. Австрія, у всіх

трьох зонах:	- 17 786 чол.
Усіх разом:	- 118 916 чол.

До таблиці не увійшли дані кількості українських емігрантів, які знаходилися на території Італії. А їх там було разом з вояками дивізії СС "Галичина" близько 14 тис. чоловік. Дивізія була передислокована до Англії, цивільні українські емігранти переселилися, головним чином, на інші континенти. Таким чином, в Італії залишилося всього близько 150 чоловік.

Порівнюючи цифри, що наводять В.Кубійович і В.Маруняк, бачимо чималі розходження. Це можна пояснити так:

1. Кожен з дослідників при підрахунках користувався статистикою різних організацій;
2. Кожна з організацій наводить найточніші дані по тих зонах, в яких вона безпосередньо працювала, і дуже приблизні - стосовно тих зон, в яких вона не працювала чи не мала впливу взагалі.
3. Українці досить часто видавали себе за громадян інших національностей, наприклад, поляків, румунів і т.д. для того, щоб уникнути примусової репатріації чи скористатися з переселенчих можливостей різних організацій.

Кількість таборів для ПО по роках [5, 92]:

	XII.1945 р.	VI. 1946 р.	VI. 1947 р.
Німеччина	252	288	766
американська зона	134	154	416
британська зона	78	98	272
французька зона	15	36	78
Австрія	25	38	30
Разом	277	326	796

На 1 травня 1948 р. розміщення українських емігрантів виглядало так: Німеччина:

- американська зона:
- а) в таборах - 52 778 осіб,
  - б) приватно - 14 477 осіб,

британська зона:

а) в таборах - 27 151 особа,

б) приватно - 554 особи,

французька зона:

а) в таборах - 3 022 особи,

б) приватно - 3 108 осіб.

ПО в американській зоні були розміщені в 46 таборах, в британській - в 44 таборах, у французькій - в 7 таборах [6, 10].

Табори ПО мали притягуючи силу з двох причин: тут люди мали помешкання, і непогане, як на умови зруйнованої війною країни, харчове забезпечення зі спільного таборового котла. Крім того, ПО сподівалися знайти джерело охорони і місце, де б почувалися більш безпечно в умовах окупованої країни з ненаалагодженими відносинами.

Принцип побудови таборів з боку окупаційних властей йшов по лінії творення таборів з національностей. Однак необхідність відчуття національного середовища, охорони своїх національних інтересів та низка інших життєвих потреб поклали тенденцію творення національних таборів. Вдавалося це нелегко. Треба було переборювати численні труднощі, до яких належали так зване безнаціональне обличчя ПО, упереджене ставлення багатьох представників військових урядів до окремих національностей.

За відносно короткий відрізок часу табори пройшли практично повний цикл відтворення мікросуспільств - зародження функціональної діяльності та припинення свого існування. Цим процесам сприяли такі фактори. По-перше, мешканці таборів мали за собою сумний досвід війни. По-друге, на невеликих територіях була зосереджена велика кількість національно свідомих людей - політичних біженців з України. Вони багато зробили для розвитку української освіти, культури, науки у міжвоєнний період, а в таборах мали можливість продовжити цю справу.

Протягом перших повоєнних років економічне життя в таборах ПО у Німеччині та Австрії не дуже відрізнялося від загальної хаотичної ситуації в економіці цих країн. Стабілізування загальної ситуації в цих країнах призвело до принципових змін і в стані біженців. Вже в 1946-1947 рр. існувало 397 українських майстерень та виробництв. З них 210 були розміщені в таборах, а 87 - поза їх межами [2, 111]. Здебільшого, це були малі майстерні з числом працюючих від 2 до 10 чоловік. Загалом на цих підприємствах працювало близько 3 тис. чоловік.

Ще більш помітною була діяльність на ниві розвитку кооперативів. Початок її припадає на вересень 1945 р., а пік найбільшої активності - на 1948 р., коли загальна чисельність кооперативів дорівнювала 43. До речі українська громада була першою серед всіх етнічних груп, яка заснувала свою кооперативну мережу. Діяльність українських майстерень і кооперативів не лише давала можливість існувати певний час працюючим та членам їх родин, а й підтримувала культуру й наукову працю (усі підприємства повинні були відраховувати 1% своїх прибутків на ці потреби).

Зрозумілою була й необхідність створення єдиної організації, котра б об'єднала всіх українців. Першою такою організацією став Український допомогивий комітет - Центральне представництво української еміграції, заснований восени 1945 р. Комітет був задуманий як позаполітичне об'єднання, що мало координувати активність власних членів та інших асоціативних організацій.

Політичні об'єднання таборів не були політичними партіями в повному розумінні цього слова, адже для цього їм не вистачало цілого ряду компонентів. Політична активність у середовищі ПО була значно вищою, аніж загалом в українському суспільстві у всі періоди його існування. Є підстави стверджувати, що ці об'єднання брали на себе й виконували основні функції політичних партій.

Безперечним є той факт, що церква завжди відігравала велику роль у житті українського народу. Значення цієї суспільної інституції в таборах піднялося на новий рівень. Серед біженців 1944 р. нараховувалося близько 250 служителів церкви, які відразу після прибуття розгорнули свою роботу в таборах. Всього в ці роки існувало 120 приходів із 120-ма священниками та з 57 278 зареєстрованими парафіянами. Для задоволення релігійних потреб у кожному таборі були приміщення, пристосовані під церкви та каплиці, а в окремих місцях (Окер, Коріген, Галландорф та інших) зусиллями віруючих були збудовані дерев'яні церкви в українському стилі [7, 113].

Разом з дорослими на чужині опинилося чимало дітей. Перед ними стояла проблема вчитися, здобувати освіту. Перший повоєнний навчальний рік в таборах почався вже 23 серпня 1945 р. [2, 186]. Система навчання мала кілька рівнів: дитячі садки, початкові та середні школи, гімназії, музичні школи, різноманітні курси. Всі вони були орієнтовані на представників різних вікових та соціальних груп. Разом у всіх західних окупаційних зонах Німеччини і Австрії існувало 266 шкіл та курсів, де навчалось 13 949 осіб [2, 188].

Письменники були першими з українських ПО, хто утворив власне професійне об'єднання. Вже 23 вересня був створений Мистецький український рух (МУР), що проіснував до 2 листопада 1948 р. З часом, крім МУРу, було створено багато інших письменницьких організацій. Виходило понад 10 літературних журналів, хоча термін існування більшості з них був коротким - від одного до кількох випусків.

Період 1945-1946 рр. відрізнявся широкою участю таборових мас у культурній діяльності, розвитком таких популярних форм мистецької самодіяльності, як хори, оркестри, театри і т.д. Проаналізувавши цифри і дані, доходимо до висновку, що еміграційне життя українців, розвиток шкільництва, розбудова майстерень і кооперативів, гуртування навколо церков і в рамках церковних братств продовжувалося в старих формах і традиціях, винесених із різних земель. Уникнувши репатріації, українські біженці пройшли нелегкі випробування в таборах та емігрували до різних країн світу.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що третя хвиля української еміграції до Німеччини та Австрії мала кілька характерних рис. До них належали:

- активність емігрантів у всіх сферах суспільного життя;
- виразний політичний характер;
- регіональний патріотизм (вихідці зі східного, західного та ін. регіонів, як правило, трималися разом і відстоювали саме свої традиції, спосіб життя і т.д.);
- релігійна терпимість (поряд мирно співіснували різні релігійні конфесії, чого не можна сказати про Україну);
- схильність до організованого життя.

Виходячи зі сказаного вище, можна зробити висновок, що Радянський Союз доклав усіх зусиль, щоб повернути своїх громадян із-за кордону. У здійсненні репатріації як союзниками, так і СРСР допускались порушення тих міжнародних угод, які між ними підписувалися [9, 169]. Безперечно, що ці та інші проблеми репатріації радянських громадян, діяльність репатріаційних органів, становище репатріантів у таборах вимагають глибокого і детального вивчення. На цьому шляху робляться лише перші кроки. Це ж саме стосується і таборів для ПО. Для істориків це широка нива для пошуків та досліджень.

Література

1. Заставний Ф. Українська діаспора. - Львів: Світ, 1991. - 120 с.
2. Кейданський К. Табори для переміщених осіб у Німеччині та Австрії. Погляд на структуру й діяльність // Українська діаспора. - Число 6. - Київ-Чикаго, 1994. - С. 108-123.
3. Кубійович В. З демографічних проблем української еміграції // Сьогочасне й минуле. - Ч. 1-2. - Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. - С. 14-26.
4. Макар Ю.І., Рудик С.Я. Проблема видачі українських втікачів і переміщених осіб Радянському Союзові після Другої світової війни (1945-1946рр.) // Питання історії нового та новітнього часу. - Вип. 4. - Ч. II. - Чернівці, 1995. - С. 141-145.
5. Маруняк В. Українська еміграція. - Мюнхен, 1985. - 430 с.
6. Мудрий В. Нова українська еміграція та організація таборового життя // Сьогочасне й минуле. - Ч. 1-2. - Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. - С. 9-13.
7. Тис-Крохмалюк Ю. Репатріація 1945 і І-ша УД УНА // Вісті комбатанта. - 1979. - Ч. 3. - С. 21-25.
8. Холодницький В. Репатріаційна політика Радянської влади на території Чернівецької області у 1944-1953 рр. // Вісник центру Буковинознавства. - Вип. 1. - Чернівці, 1993. - С. 172-183.
9. Холодницький В., Житарюк Н. Репатріація радянських громадян (1944-1952 рр.) // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи. - Вип. 1. - Київ-Чернівці, 1997. - С. 161-170.
10. Anglo-American perspectives on the Ukrainian Question. 1938-1951. A documentary collection. Red. by Lubomyr I. Luciuk and Bohdan S. Kordan - Ontario - New-York, 1987. 242 с.
11. Isajiw W., Palij M. Refugees and the DP Problem in Postwar Europe // The Refugees Experience Ukrainian Displaced Persons after World War II. - Edmonton, 1992. 200 с.
12. Stebelsky I. Ukrainian Population Migration after World War II. // The Refugees Experience Ukrainian Displaced Persons after World War II. - Edmonton, 1992. 200 с.
13. The Refugees Experience Ukrainian Displaced Persons after World War II. - Edmonton, 1992. 200 с.
14. Державний архів Чернівецької області (далі ДАЧО), ф. Р. 2482, он. 1, спр. 22.
15. ДАЧО, ф. Р. 2482, он. 1, спр. 48.
16. ДАЧО, ф. Р. 2482, он. 1, спр. 55.